

A KÖTELEZŐ TARTALÉK ÁTLAGOLÁSI MECHANIZMUSÁNAK KIHASZNÁLATLANSÁGA

Vitaindító anyag

A tartalékszabályozás központi eleme az átlagolási periódus. Ez lehetőséget biztosít a bankrendszernek arra, hogy elszámolási betétszámlájának egyenlege több napon keresztül is eltérjen a tartalék-kötelezettségtől, feltéve, hogy ezt a periódus későbbi napjaiban korrigálják. A kötelező tartalék viszonylag magas szintje és egy jól működő bankközi piac tág mozgásteret biztosít a bankok likviditás-menedzsmentje számára. A tartalékolási periódus egy hónaposra nyújtása bővítette a bankok játékterét. A bevezetés óta eltelt idő tapasztalatai azonban azt mutatják, hogy a bankrendszer nem használja ki teljes egészében megnövekedett szabadságát.

A kötelező tartalék átlagban való teljesítésének lehetősége a gyakorlatban két korlátot szab az egyes bankoknak: egyrészt a hónap egészét tekintve el kell érni az adott tartalékolási szintet, másrészt a tartalékszámra egyenlege nem csökkenhet zéró szint alá. A bankoknak természetesen a banküzem biztonságos működése érdekében mindig valamilyen pozitív egyenleget kell fenntartaniuk, de ez lényegesen alacsonyabb, mint a kötelező tartalék szintje. Abban az esetben, ha az adott bank nem tudja ezt a szintet teljesíteni, hitelt kell felvennie a bankközi piacon, vagy végső esetben a jegybanktól.

A likviditás-tervezés természetes alapegysége a tartalékperiódus: ez az a legrövidebb időhorizont, amelyre a banki treasurynek valamilyen elképzeléssel kell rendelkeznie a számlaállomány alakulásával kapcsolatban. A számlaállomány-változások egy jelentős része nagy pontossággal előrejelezhető: az esedékes hiteltörlesztések, a kötvények hozamfizetései stb. pontosan meghatározhatók. A számlaállomány egy másik része jó közelítéssel megbecsülhető: például a banknál vezetett átutalási számlák egyenlegének egy része – például az adóbefizetéseknek köszönhetően – hónapon belüli szezonalitást mutat, így akár a számla-átutalások teljes egyenlegének, akár pedig a nagyobb ügyfelek egyenlegének külön-külön történő idősoros elemzésével megbecsülhető a likviditás-szükséglet hónapon belüli ciklikus alakulásának jelentős része.

Mindezen tényezők figyelembevételével a tartalékperiódus minden napján elkészíthető egy, a likviditás exogén tényezőinek várható alakulására vonatkozó előrejelzés, amely természetesen sok bizonytalan elemet is tartalmaz. Ezen becsléshez képest alakítható az endogén elemek – bankközi hitelfelvétel, jegybanki vagy bankközi betételhelyezés, rövid futamidejű állampapír-műveletek stb. – pályája úgy, hogy a bank a lehető legalacsonyabb finanszírozási költséggel szerezze meg a működéshez szükséges jegybankpénz-mennyiséget. A számlaállomány exogén

komponensein kívül ezt befolyásolhatják a jegybanki kamatok alakulására vonatkozó várakozások (kamatváltoztatási spekuláció), valamint a bankrendszer egészének likviditási helyzetére vonatkozó elképzelések (például az adóbefizetések likviditástsűkítő hatása a hónap második felében, vagy a devizapiaci intervenció likviditási hatásai). Mindazonáltal a likviditási terv elkészítésekor a bizonytalanságot is kezelni kell: a tervnek elegendő puffert kell tartalmaznia arra az esetre, ha a likviditási helyzet külső sokkok hatására az előrejelzettől eltérően alakul. A tartalékperiódus előrehaladtával azután a bizonytalanság fokozatosan csökken. A tényadatok beérkeztével a terv minden nap felülvizsgálható, és szükség szerint módosítható.

A bankközi piacon számos esetben megfigyelhetünk olyan eseteket, melyekből nyilvánvalóvá vált, hogy a bankok likviditásmenedzsmentje sokszor nem a piaci racionalitás elvének megfelelően működik.

Az egyik ilyen jelenség az, amikor a tartalék-periódus első napján a bank overnight betétet helyez el a jegybanknál. Belátható, hogy ez semmilyen körülmények között sem lehet indokolt, hiszen létezik olyan stratégia, amely ugyanolyan eredményre vezet, ugyanakkor nagyobb hozamot biztosít. Vizsgáljuk meg a kérdést kéthetes jegybanki eszköz mellett. Legyen az egyik stratégia az, hogy a bank 1 napos betétben elhelyez x összeget, míg a másik lehetőség, hogy x egy-tizennegyedet kéthetes betétben helyezi el, míg a többit az elszámolási számláján hagyja. Hozam szempontjából a második stratégia a kedvezőbb, hiszen a kéthetes betét kamata magasabb, mint az egynapos betété. Ugyanakkor likviditási szempontból a két stratégia hatása ugyanaz. Bár az x összeg egy-tizennegyede 2 hétre le lett kötve, viszont a tartalékperiódus 2. napjára a tartalék-kötelezettség az x 13/14-ével csökkent ahhoz képest, mintha egynapos betétben helyezte volna el a bank a pénzt. Tehát amennyivel kevesebb likviditással rendelkezik a bank az elkövetkezendő két hétben, ugyanannyival tartalékolási kötelezettsége is lecsökkent. Ha a bankrendszer a második stratégiát választotta volna, akkor 1999-ben 183 millió forintos többletbevételt könyvelhetett volna el.

A treasuryk pontatlan likviditástervezésére, illetve a bankközi piac hatékonyságára utal az, ha az adott tartalékperióduson belül egyszerre kerül sor jegybanki betételhelyezésre és aktív repó igénybevételére. Mivel a tartalék-kötelezettségnek a periódus átlagában kell megfelelni, ezért a betét-elhelyező bank és a repó felvevője egy, a bankközi piacon egymással kötött üzlet során ugyanolyan likviditási pozícióba kerülhettek volna. Ugyanakkor a két bank osztozhatott volna a jegybanki betét és az aktív repó közötti meglehetősen széles kamatkülönbségen. Meg kell említeni, hogy olyan extrém esetek is előfordultak, hogy ugyanazon bank az adott tartalékperióduson belül mindkét (aktív és passzív) jegybanki overnight instrumentumot igénybe vette, illetve hogy egy adott napon a bankközi piac két szereplője közül az egyik overnight jegybanki betétet helyezett el, míg a másik aktív repót vett igénybe.

A likviditásmenedzsment pontatlansága abban is megfigyelhető, hogy a bankrendszer egésze a legtöbb periódusban számottevően túltartalékol. Mivel a jegybank csak a kötelező tartalék erejéig fizet kamatot az elszámolási számla egyenlegére, a túltartalékolásnak megfelelő összegben veszteség képződik. Egyes kisbankok esetében a túltartalékolás természetes, hiszen alacsony tartalék-kötelezettségüket meghaladja a bank működtetéséhez szükséges minimális számlaegyenleg. A nagyobb bankok esetében viszont a túltartalékolás a hatékonyabb likviditástervezés segítségével felszámolható lenne. A túltartalékolás megszüntetésének legegyszerűbb módja, hogy a hitelintézet a tartalékolási periódus utolsó munkanapján a túltartalékolásnak

megfelelő összeget elhelyezi az MNB-nél egynapos betétbe. 1999-ben a bankrendszer 526 milliárd forintos átlagos tartalékkötelezettség mellett a tartalékolási periódus utolsó napjára számolva átlagosan 152 milliárd forinttal tartalékolt túl. (A bankok egy részénél azonban a túltartalékolás mértéke gyakorlatilag nulla.) Az ebből adódó veszteség kb. 670 millió forint, ami meghaladja a bankok 1999. évi eredményének 1 %-át.

A túltartalékolásból adódó veszteség 1999-ben

	Tartalékkötelezettség (milliárd forint)	Túltartalékolás (milliárd forint)	Veszteség (millió forint)
február	494,0	101,3	37,9
március	505,7	70,2	26,3
április	509,8	118,7	42,0
május	516,5	149,0	52,7
június	518,0	159,4	56,4
július	529,5	222,3	78,7
augusztus	529,2	292,8	103,7
szeptember	537,1	235,4	83,3
október	554,4	264,5	93,6
november	554,9	57,5	19,9
december	560,6	220,2	74,9

A bankközi piac viselkedésének megfigyelésére a Reuters-en közzétett jegybanki tartalékadatok (az adott hónapra vonatkozó teljes tartalék-követelmény, valamint a napi aggregált tartalékszám- és házipénztár állományok) lehetőséget adnának, ám úgy tűnik, a banki treasuryk nem elég hatékonyan használták fel ezeket az adatokat likviditás-menedzselési döntéseinek meghozatala során.

A kérdéskörhöz kapcsolódóan részletesebb elemzést tartalmaz az MNB Műhelytanulmányok sorozatának 20. számában megjelent Gereben Áron "A bankközi forintpiac Magyarországon" című tanulmánya.

A fent említett felvetésekkel kapcsolatosan elsősorban a következő kérdés fogalmazódik meg:

- Mi akadályozza meg a bankrendszert abban, hogy a túltartalékolás mértéket alacsonyabb szinten stabilizálja? (1999-ben a túltartalékolás mértéke 52 és 292 milliárd forint között ingadozott, ami azt jelenti, hogy a 152 milliárdos átlagnál alacsonyabb mérték is elérhető.)

Budapest, 2000. január 27.

Melléklet

A túltartalékolással kapcsolatban a következőket szeretném hozzátenni. A túltartalékolásnak az a mértéke, amely a szétküldött anyagban szerepel az MNB által a Reuters-ra feltett adatokból lett számolva. A hitelintézetek egy része, nevezetesen a szövetkezeti hitelintézetek, adatszolgáltatási sajátosságaik miatt tartalékadatokat csak a tartalékperiódus legvégére tudnak szolgáltatni. Ezeknek az adatoknak a korrigálásával némiképpen módosul a már kiszámolt túltartalékolás mértéke. A tartalékperiódus lezárását követően előállt végleges számok azt mutatják, hogy a bankrendszer túltartalékolása kedvezőbb, mint amit az előzetes számok mutatnak. A túltartalékolás utolsó napra számított nagysága nem 152 milliárd, hanem csak 71 milliárd, így az elveszített kamatjövedelem mértéke is kisebb, még mindig 303 millió forintot tesz ki. Az egyes hónapok adatait elemezve azonban jelentős eltéréseket tapasztalunk. Bizonyos hónapokban az utolsó napra számított túltartalékolás mértéke nem haladja meg az átlagos tartalékkötelezettség 1 %-át sem, míg más hónapokban a 100 milliárd forint feletti többlettartalék-elhelyezés is előfordul.

A túltartalékolásból adódó veszteség 1999-ben

	Tartalékkötelezettség (milliárd forint)	Túltartalékolás (milliárd forint)	Veszteség (millió forint)
január	502,3	20,6	7,7
február	493,4	119,3	44,7
március*	508,2	0,3	0,1
április	512,5	46,0	16,3
május	519,3	63,2	22,4
június	520,3	91,1	32,2
július	532,6	111,5	39,5
augusztus	535,9	59,4	21,0
szeptember	543,9	31,7	11,2
október	561,3	49,6	17,6
november	555,0	49,7	17,3
december	561,8	215,8	73,4

* Március hónapban több bank is elmaradt a tartalék-elhelyezésben, átlagban 1,26 milliárd forint értékben.